

Da den tysksprogede litteratur i Hertugdømmerne blev slesvig-holstensk

Af Dieter Lohmeier

Efter reformationen udviklede der sig efterhånden et litterært publikum, som ikke havde adgang til det akademiske miljøes latindigtning, men som alligevel krævede et passende gejstligt og verdsligt læsestof og støttede produktionen af et sådant. På samme tidspunkt tabte det plattyske sprog den status som skriftsprog, som det havde haft i senmiddelalderen. Derfor blev litteratursproget i hertugdømmerne Slesvig og Holsten højtysk som i det øvrige Nordtyskland, skønt talesproget var plattysk og sønderjysk. Den eneste undtagelse var salmedigtningen i store dele af Slesvig med Brorson i Tønder som det største navn. Efter 1600 og op til ca. 1800 udviklede litteraturen i Hertugdømmerne sig derfor som i det øvrige lutherske Tyskland. Den var uden slesvig-holstensk særpræg, men også uden den mindste forbindelse med den samtidige danske litteratur. Omkring 1800 begyndte man imidlertid at blive opmærksom på den danske litteratur, skønt man i Tyskland allerede i flere årtier før havde haft et temmelig godt kendskab til, hvad der foregik i det litterære København – såfremt det foregik på tysk.¹ Nu kom der flere litterater, både danske og tyske, som tog fat på den opgave at formidle mellem litteraturerne gennem oversættelser eller kritiske artikler. Det rokkede naturligvis ikke ved den kendsgerning, at det dannede danske publikum forstod tysk, mens der fandtes meget få dannede tyskere, som forstod dansk. Der fandtes nok flere af dem i den sydlige del af Hertugdømmerne end ellers i Tyskland, men alligevel udgjorde de et temmelig fåtalligt publikum. Den danske litteratur kunne altså ikke undvære oversættere, hvis den ville vinde indpas i Tyskland.

Den litterære situation i Hertugdømmerne i begyndelsen af det 19. århundrede² afspejles bedst i den fyldige almanak *Eidora*, som toldforvalteren Hans Gardthausen (1776-1845)³ i Kappel ved Slien nåede at udgive for årene 1823 til 1826, altså i fire bind, med over 350 sider hver og med over 950 skribenter.⁴ I forordet til første bind kalder han

Eidora »den germansk-skandinaviske flodnymfe« (»die germanisch-skandinavische Najade«) og siger, at det er almanakkens hensigt at intensivere de åndelige forbindelser mellem to beslægtede nationer (»den geistigen Verkehr unter zwei befreundeten und verwandten Nationen zu vermehren, und immer inniger zu machen«).⁵ Som sidste digt i almanakkens tredje bind finder man et sonet af Carl Julius Asschenfeldt til Gardthausen som udgiver af *Eidora*, hvor denne ønskes held og lykke med den opgave, som han har påtaget sig: at knytte et bånd mellem monarkiets danske og tyske indbyggere og besjæle dem med kærlighed til deres »fælles fædreland«. Ejderen skal derfor ikke mere være grænse mellem Danmark og Tyskland, men en bro, som forbinder dem og sørger for, at det milde syden får del i nordens kraft.⁶

An den Herausgeber der Eidora

Mag immerhin der Raum die Geister trennen –
Sie reichen sich befreundet jetzt die Hand;
Du webst ein schönes, liebevolles Band,
Daran sich die Getrennten froh erkennen!

Zu einem Zwecke machst du sie entbrennen –
Beseelt für das gemeine Vaterland
Sind, Eines Stamms, reich beide, sinnverwandt,
Wenn auch die Sprachen sich verschieden
nennen.

Nicht Grenze mehr, die Brücke sei die Eider,
Die Dänemark und Deutschland einig grüßt,
Dem mildern Süden Nordlands Kraft
erschließt.

Empfange du verdient die Kränze beider
Und gründe, von dem sturmmumrauschten
Sund
Zur Elb' und ferner dauerhaft den Bund!

Denne sonet svarer til Gardthausens program og til hans hensigt med udgivelsen af almanakken, men de samme vers, der fejrer programmet, afslører ufrivilligt det store problem, der ligger skjult under overfladen. Digtet henvender sig nok til monarkiets danske og tyske indbyggere (ellers ville det være uden mening at nævne deres »fælles fædreland« i den anden strofe), men i den tredje strofe taler digtet ikke om danskerne og holstenerne, men om Danmark og Tyskland, og dette omfatter jo lidt mere end Holsten. Det samme problem kommer til syne i de sidste to vers: her tales der om en varig forbindelse fra Øresund til Elben, men så tilføjes det, at denne forbindelse skal strække sig endnu længere (»ferner«). Man må have lov til at stille spørgsmålet: *hvor langt skal den strække sig?* Svaret må da være: under alle omstændigheder ud over helstatens politiske grænser. Men hvordan kan man da tale om et fælles fædreland? Formuleringen røber den tysktalende befolknings problematiske, uafklarede status i den danske helstat: dens politiske tilknytning til Danmark og dens kulturelle til Tyskland, hvad der indebærer en risiko for konflikt mellem disse to forskellige loyaliteter. Det er et problem, som allerede tyskerfejden i København afslørede omkring 1790, og som kom til at sønderrive den danske helstat efter 1848, da store dele af Hertugdømmernes befolkning opgav den politiske loyalitet mod Danmark og krævede en politisk tilknytning af både Holsten og Slesvig til det tyske forbund.

Asschenfeldts digt har et modstykke i et dansk digt, signeret D. W. L., med titlen »Mit Fødeland«.⁷ Dens første strofe lyder:

Der hvor Eiderstrømmen nærmer
tvende Søstre Barm til Barm;
der hvor Elben kiærlig skiærmer
med sin brede Søilverarm;
der hvor Kodans Bølge bruser
giennem evigaabne Sluser
mellem Øers grønne Strand,
der, – der er mit Fødeland!

Digtet sigter til helstaten, det hylder »den hulde Fyrstestamme«, som i århundreder »knyttede med trofast Haand / vore Aanders Slægtskabsbaand«, og det regner Henrik Rantzau sammen med Saxo, Holger Rosenkrantz og Tycho Brahe (samt islæn-

dingen Snorre) blandt fødelandets lærde helte, men det slutter alligevel med linien: »Danmark er min Moder kiær!« Også her gemmer sig et problem: sigter navnet »Danmark« til kongeriget (altså nationalstaten) eller til helstaten? Men Gardthausens almanak repræsenterer en periode, hvor også dette problem endnu ligger skjult under det grønne græs og blomsterne under en næsten skyfri fælles himmel. Lad os derfor nøjes med at se på den fredelige overflade.

Gardthausen trykker både fortællinger og dramatiske scener, men mest digte. De fleste tekster er tyske og er skrevet af forfattere fra Hertugdømmernes, fra andre dele af Nordtyskland (eksempelvis Friedrich de la Motte Fouqué, som nærede stor interesse for den nordiske middelalder i litteraturen) og fra København (eksempelvis Friederike Brun). Men almanakken publicerer også en del danske digte, enten på dansk med tysk oversættelse eller kun på dansk. I almanakkens første bind er tre danske digte af Ingemann ledsaget af en tysk oversættelse af Gardthausen selv, men i de senere bind findes der flere digte, som trykkes alene på dansk; alle prosatekster eller dramatiske scener publicerer almanakken kun i oversættelse. Åbenbart havde Gardthausen en fornemmelse af, at der fandtes et dannet publikum, som kunne læse danske digte. Han trykker derfor en del digte af Ingemann⁸ (som også er repræsenteret med nogle scener af *Tassos befrielse*⁹ og en fortælling¹⁰), Frederik Høegh Guldberg¹¹ og Diedrich Wilhelm Levetzow,¹² men også »Den kronede danske Nationalsang« af Juliane Marie Jessen *Dannemark, Dannemark – hellige Lyd!* med to forskellige oversættelser.¹³ Desuden trykker Gardthausen et stykke prosa og et digt af den unge Grundtvig, begge kun i tysk oversættelse,¹⁴ samt et enkelt lille tysk stambogsdigt af Oehlenschläger¹⁵ og en stor tysk vers epistel af Baggesen.¹⁶ Schack Staffeldt, som fra 1813 var amtmand på Gottorp, og som Gardthausen siden da stod i forbindelse med,¹⁷ er derimod særlig godt repræsenteret, men udelukkende på tysk: med en hel serie af indtil da utrykte tyske digte¹⁸ samt flere oversættelser af hans danske digte.¹⁹

Både de tyske og de danske tekster bidrager til at give hele almanakken et præg af biedermeierkultur. Selv lægen Salomon Ludwig Steinheim fra Altona, en mand, der ti år senere bliver en af de mest engagerede forkæmpere for jødernes emancipation

i Hertugdømmerne, et filosofisk og politisk dannet hoved, lovpriser den beskedenhed, som er typisk for biedermeierkulturen, i digtet »Skolion«:²⁰

Fern der Tiefe, fern dem Gipfel,
Auf des Lebens mittlern Stand,
Ohne Furcht und unbekannt,
Und mit stiller Lust zu lauschen,
Wenn des Haines höchste Wipfel
Sturmbeweget toben, rauschen.

Som om det virkeligt var en note i marginen til et gammel håndskrift, et »skolion«, danner digtet ikke en komplet sætning, men meningen er klar nok: den rigtige livsholdning er at undgå dybet og tinderne, leve uden frygt, men også uden ry, og at lytte godt skjult, men med lyst, når de store bevægelser foregår i naturen og den store verden, uden at være udsat for deres farer. Det passer udmærket til Ingemanns *Aftensang*,²¹ hvor ordet »Fred« gentages i næsten hver eneste strofe og hvor menneskehjertet bliver opfordret at rette sig efter »Fredens Engel«: »O, lær af ham Din Aftensang, / Fred med hver Sjæl på Jord; / Til samme Himmel gaaer vor Gang, / Adskilles end vort Spor.« Det er typisk for

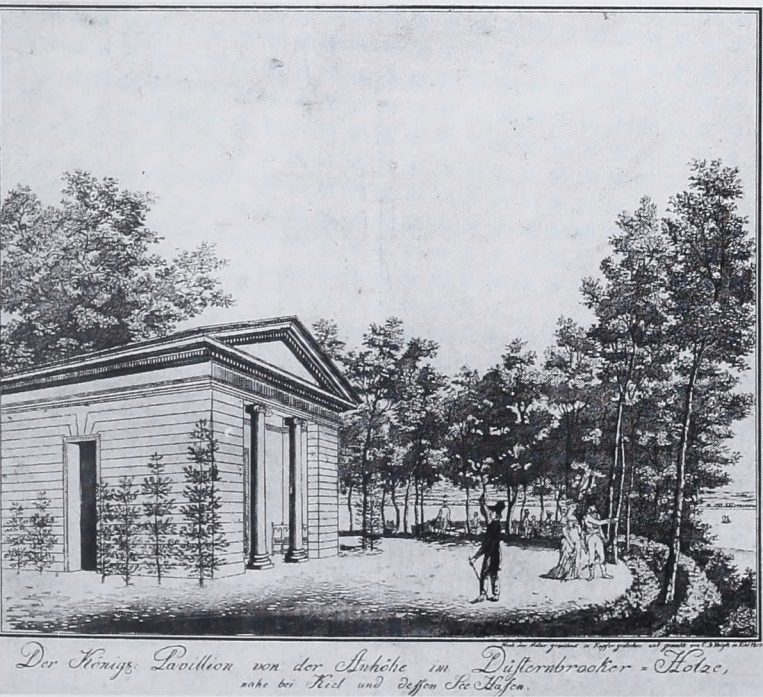

Fig. 1. Den kongelige pavillon i Düsternbrooker-skoven ved Kiel og byens havn. Radering af Caspar Daniel Voigts, 1810. Museum für Hamburgische Geschichte. Det af arkitekten Axel Bundsen (1768-1832) opførte klassicistiske tempel blev af byen Kiel sammen med lunden omkring det, der fik navnet »Marienholz«, skænket til kronprinsesse Marie, der under Napoleonskrigene residerede på slottet i Kiel sammen med kronprinsen, den senere Frederik VI.

digtets religiøse holdning, men i forbindelse med almanakkens øvrige digte kan det også tolkes som udtryk for en politisk holdning.

Almanakken er upolitisk, kongetro og from. Og desuden er den uden det mindste slesvig-holstenske særpræg. Et godt eksempel er Tilemann Müllers digt *Marias Hain. Düsternbrook bei Kiel*.²² Det er en hyldest til Dronning Marie, Frederik VI's dronning, og handler om Marielunden i skoven Düsternbrook ved Kiel, hvor bystyrelsen havde rejst et lille tempel i græsk stil, for at gøre lunden til et helligt sted, som Müller siger i den sidste strofe.

Marias Hain
Düsternbrook bei Kiel

An der Ostsee blühendem Busen schattet
Eich' und Buche schützend den Kreis der
Freude,
Wo der nahen Städder Gejubil feiert
Jeglichen Abend. –

5 Fern am Himmel schwinden auf blauer
Meerflut,
Schnell beflügelt, Schiffe hinab, und Hesper
Grüßet heller, glänzender Nordalbingiens
Blühende Ufer.

Abenddämm'ung hüllet in leichten Schleier
10 Dort der Veste grünenden Wall, der schützend
Hier die Mündung bläulicher Flut bewachtet,
Schiffen die Freistatt.

Mnemosynens Töchtern geweiht, winkt uns,
Über Flur und grünende Bäume, freundlich,
15 Pfliegerin des heiligen Haines, Kilia,
Schimmernd im Westen.

Freundlich zieh'n sich Pfade am Blütenufer
Kühlend landwärts hin zu dem Schattenhaine,
Wo der Fleiß ruht, und des Gedankens tiefes
20 Inneres Forschen.

Der Natur und ihrem erhabnen Meister
Huldigt hier der Geist, wiederschaffend Edens
Flur und Zeiten, welche der Menschen
Unschuld
Blühender schaute.

25 Blumen duften süßer, die Anemone
Und das Veilchen blicken bescheiden aufwärts
Zu dem prachtvoll grünenden Kranz der
Bäume,
Göttern geweiht;

Wo im Lenzmond Vögelgeköse flüstert,
30 Und in niedern Zweigen mit Liebe flötet
Philomele, lohnend der Gattin Sorge,
Sorge der Mutter. –

Und der Tonkunst Silberakkorde tönen
Hin zu dem Gegenufer, und leiser wehend
35 Kommt, von schnellen Flügeln getragen, Echo
Schwebend herüber.

Freudig horcht der Fischer auf leichtem Kahne
In der Kühlung, dort wo des Flusses Mündung
Reiche Fluren zeigt im *Schwentine* Tale,
40 Saatenbekränzet. –

Gern vergißt die Sorge und Müh' der Zeiten,
Und die Zwietracht, welche das Leben trübt, der
Mensch, der liebend, Mutter Natur, dich ehret,
Freuden-Erzeug'rin! –

45 Wo die Gottheit, wo die Natur so huldvoll
Spricht zum Herzen; wo auf dem Blüthenhügel
Wie im Tale, jeder Gerechte opfert
Heilige Andacht:

Dort liegt friedlich, Mutter des Vaterlandes,
50 *Dir* geweiht, der Tempel der *Lieb'* und *Treue*,
Und – *Marias Hain* ist genannt, und heilig
Dieses Gestade!! –

Digtet har et præcist emne og en præcis stedsangivelse, men når man ikke kender stedet, har man lidt svært ved at orientere sig og blive klar over, at blikket rettes langs med Kielerfjorden, først mod øst, mod den åbne Østersø (v. 5) med fæstningen Friedrichsort (v. 10) i mellemgrunden, som beskytter munden af Ejderkanalen (v. 11) lidt nærmere i forgrunden, mens den i den næste strofe rettes mod vest (v. 16), hvor byen Kiel (v. 15) ligger. Det hænger sammen med, at digtet savner et præcist perspektiv, en person, der siger »jeg« og er centralt placeret i billedet og derved giver læseren en mulighed for at opfatte landskabet med hans øjne.

Müllers mål er et andet: han vil løfte landskabet op over det normale og gøre det til et paradisisk guldalder-landskab, som han siger i v. 21-24: Marie-lunden og dens tempel er et forsøg på at genskabe paradiset i tid og rum, en Edens blomsterhave således som den menneskeslægt så den, der endnu var uden arvesynd. Alt i Müllers digt skal bidrage til at omdanne Kielerfjorden til en paradisisk have: både strofeformen efter græsk mønster, det ophøjede sprog i Klopstocks stil og de klassiske naturvæsen: Hesper, dvs. aftenstjernen (v. 6), Mnemosynes døtre, hukommelsens muser (v. 13), Philomele, nat-tergalen (v. 13), og nymfen Echo, ekkoen (v. 35). Byen Kiel optræder personificeret i klassisk skikkelse: »Kilia«, som var den en søster til Goethes Iphigenie og som denne »Pflegerin des heiligen Haines« (v. 15). Alt dette har den samme virkning som »Fredens Engel« i Ingemanns digt (v. 41-44). Digtet nægter ikke, at livet og tiden kan være tunge, og at der findes tvedragt, men det siger, at man alligevel kan glemme alt dette, hvis man holder sig til den skønne natur, som gør menneskene andagtsfulde og fromme – også i politisk forstand: Marielunden og dens tempel vidner om folkets kærlighed til og troskab mod »fædrelandets moder«.

Müllers digt svarer ret godt til det politiske program, som Gardthausen havde formuleret i et brev til Schack Staffeldt, da han i 1817 sendte denne et digt i anledning af kong Frederik VI's fødselsdag den 28. januar: »Für die Liebe zu Weib und Kind, der ersten und nächsten, sorgt der Vater, für die Liebe zu Gott, der höchsten und reinsten, soll die Kirche sorgen. Wer aber schirmt und schützt die, mitten inne stehende, herrliche Pflanze der Liebe zum Vaterland vor der Nordpolkälte der Gleichgültigkeit und dem Gifthauche des Egoismus? Bei den Griechen und Römern wurde unter vielen Mitteln, dem Volke das Vaterland wert und teuer zu machen, [...] Feste und Lieder mit sehr glücklichem Erfolge angewandt. – Wir haben ein Vaterlandsfest – leider! nur eins! – woran auch das Volk teilnimmt und wo höhere, die Selbstsucht vernichtende Gedanken und Empfindungen in ihm aufgeregt werden können. Dieses ist der Geburtstag des Königs, des Repräsentanten des Vaterlandes und der Verfassung. Diesen Tag durch Lieder zu verherrlichen, dürfte von größerer Wichtigkeit sein, als man gewöhnlich glaubt. Und wenn diese Lieder,

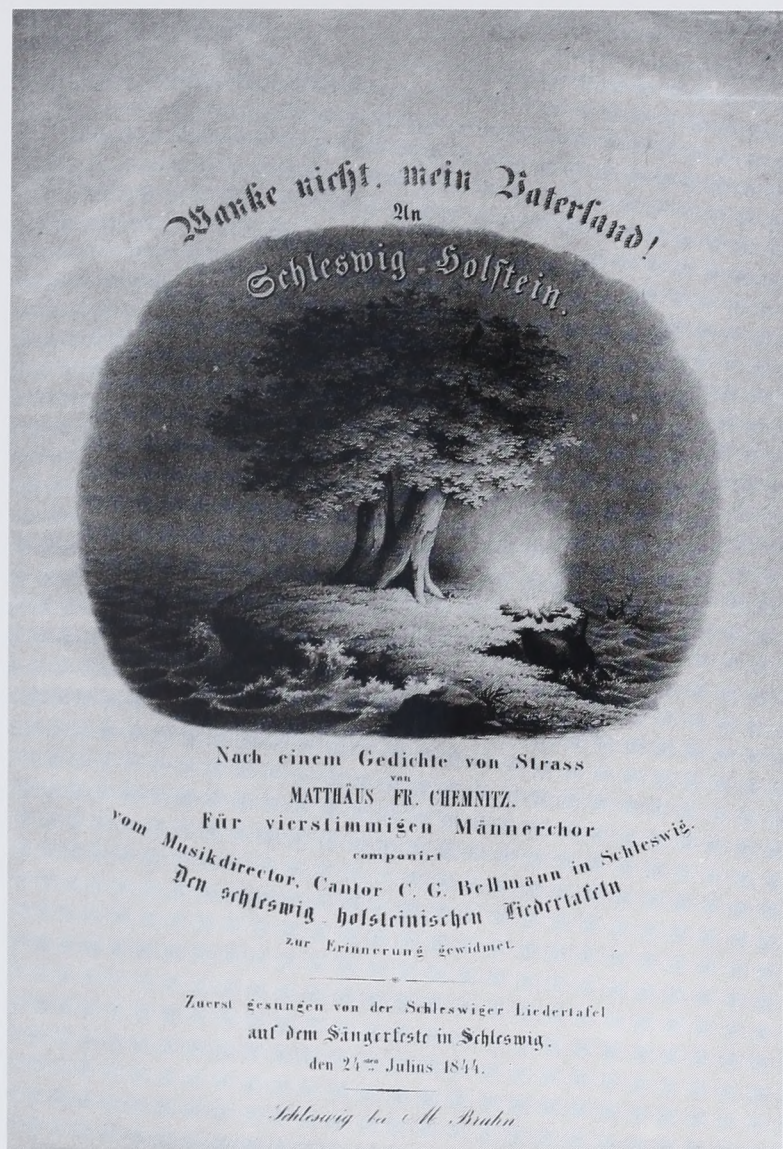

Fig. 2. Titelblad til den første version af *Schleswig-Holstein-Lied*. Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, Kiel. Sangen har her endnu refraineret som titel: *Wanke nicht, mein Vaterland!* Litografiet understreger det politiske program: de to hertugdømmer skal forenes som Schlesvig-Holstein og blive »die Doppel-eiche unter einer Krone Dach«.

ohne den besseren Geschmack der Gebildeten zu beleidigen, den Charakter des Volks durch Inhalt, Form und Melodie ansprechen, so möchten sie auch ihrer Wirkung gewiß sein können und zur Quelle zurückführen, aus der sie hervorgeflossen sind. Auch der kleinste Beitrag zur Beförderung der Liebe gegen König und Vaterland scheint mir deshalb schon Verdienst zu sein.«²³

Den verden, som Gardthausens almanak afspejler, er derfor uden nationale spændinger. Helstaten med kongen som »fædrelandets fader« og guldalderen svarer til hinanden. Almanakkens første bind har en dedikation til Dronning Marie, det andet bind til Frederik VI (ledsagt af et digt af G.W.O.Ries: »Dem Könige. Am 28sten Januar«), bind 3 til prinsesse Caroline og bind 4 til prinsesse Vilhelmine. De indeholder en hel del digte, som

blev skrevet i anledning af kongens indtog i Slesvig og København efter Wienerkongressen,²⁴ af kongelige besøg flere steder rundt i Hertugdømmerne eller simpelthen som en hyldest til kongen: »Vater ist er dem Volk, und niemals dräuender Herrscher, / Liebe ist sein Gebot, Liebe uns werteste Pflicht.«²⁵ Andre digte roser moderne patriotiske institutioner, som var karakteristiske for den oplyste enevælde i Danmark, som for eksempel det kongelige døvstummeinstitut i Slesvig (som Gardthausen havde bestemt almanakkens indtægter til) eller sindssygeinstituttet, også i Slesvig. I Levetzows allerede nævnte danske digt med titlen »Mit Fødeland« dækker dette hele området fra Kattegat til Elben, og kun en enkelt gang er »mit fædreland« ikke helstaten, men »Slesvig-Holsten«:²⁶

Mein Vaterland

Möchte nimmer dich vertauschen,
Schleswig-Holstein, Vaterland,
Wo die hohen Buchen rauschen
An der blauen Ostsee Strand;

5 Wo der Schiffer, kühn und kräftig,
Wildem Element vertraut,
Und der Landmann froh-geschäftig
Seinen eignen Acker baut;

Wo die Freiheit noch in Worten
10 Wie in Taten sich bewährt,
Wo der Wohlstand allerorten
Sich durch Fleiß und Eintracht mehrt;

Wo die Anmut und die Sitte,
Holstentreu' und Glaube weilt,
15 Ruh' und Labung jede Hütte
Gastlich mit dem Wandrer teilt;

Wo die Täler, wo die Hügel
In dem schönsten Schmucke blühen,
Aus der Seen klarem Spiegel
20 Lacht der Waldung heitres Grün;

Wo durch dunkler Ulmen Wipfel,
Leuchtend in der Sonne Glut,
Sich erhebt der Schlösser Gipfel,
Alten Adels Stamm und Gut;

25 Wo auf rotbeblümter Heide
Schäfchen sich und Biene freut,
Und die kleebedeckte Weide
Reiche Segensfülle beut.

Ruhm gebühret deinen Rossen,
30 Edlen Baues, dauerhaft,
Und Britanniens Stammgenossen
Gleich an Feuer und an Kraft.

Schwalben nisten am Gehöfe,
Störche bauen auf dem Dach,
35 An den Ufern schwebt die Möwe,
Lerche singt den Frühling wach.

Liegst inmitten zweier Meere,
Eine Perle, stolz und fest,
Beide kämpfen um die Ehre,
40 Hier der Ost und dort der West.

Mögen oft auch Stürme wehen:
Sie befestigen den Mut;
Und die Deiche, wie die Höhen,
Schützen vor der Wogen Wut.

45 Austern, statt Korallenriffen,
Schmücken deiner Dünen Saum,
Hangen seltsam in den Tiefen,
Traubenähnlich, an dem Baum.

Deine rot und weiße Flagge
50 Weht im fernen Ozean,
Hält an deinen Küsten Wache,
Daß sich keine Feinde nahn.

Um die alte Herzogskrone
Schlinget sich der Eiche Laub,
55 Frieden ruht an deinem Throne,
Sättigst nimmer dich von Raub.

Andre mögen andres nennen –
Dir geweiht ist Herz und Hand,
Werde stets für dich nur brennen,
60 Schleswig-Holstein, Vaterland!

Forfatteren Carl Julius Asschenfeldt var fra Kiel, men da han skrev digtet, var han blevet præst i Flensborg, hvor han virkede fra 1824 til sin død i 1856. Han priser Hertugdømmernes natur, deres

agerdyrkning og deres kystfart, bonde og skipper, bondehus og herregård, kort sagt alt det, som også kunne prises i kongeriget Danmark. Hertugdømmerne fremstilles som et område, hvor god gammel skik og sæd siden guldalderen er blevet holdt i hævd af et fredeligt, ærbart og vindskibeligt bonde- og hyrdefolk. Og Hertugdømmerne befinder sig åbenbart vel under det danske flag, som nævnes i v. 49 i forbindelse både med oversøisk handel og forsvaret af landets kyster. Hele digtet er præget af en patriotisme, som er uden modsætningsforhold til andre og andres patriotismer. Det bliver klart i den sidste strofe. Asschenfeldt siger, at han er rede til at vie hjerte og hånd til »Schleswig-Holstein, Vaterland«, men *inden* han siger det, indrømmer han, at andre godt kunne nævne andet, som de er lige så stolte af, som han selv er af Hertugdømmerne. Man bør lægge godt mærke til denne patriotisme uden fjendebillede, thi tyve år senere kan ingen slesvig-holstensk patriotisme undvære danskerne som modstandere, som en trussel for »Holstentreu' und Glaube«; man kan ikke undvære danskerne som de fjender, der er ilde set som Danebrog. Der udvikles en slesvig-holstensk patriotisme, som i grunden ikke kan og vil forestille sig eller kan og vil acceptere, at der også findes en dansk patriotisme. Set med slesvig-holstenske øjne findes der kun dansk fanatisme. Sådan er stemningerne nu engang i borgerkrigssituationer, og denne holdning har sikkert sit modstykke i den samtidige danske litteratur. Asschenfeldts patriotisme er meget langt væk fra disse stemninger. Hans digt *Mein Vaterland* blev iøvrigt trykt i samme bind af almanakken som hans sonet *An den Herausgeber der Eidora*.

Den danske helstats fredelige enhed under samme himmel, den, som Gardthausens almanak repræsenterer, splittes under påvirkning af de nationalliberale bevægelser både i Hertugdømmerne og i Danmark, og det er først nu, at den tysksprogede litteratur i Hertugdømmerne bliver slesvig-holstensk. Dette skal forstås i dobbelt forstand: på den ene side sigter det til litteraturens politiske holdning, på den anden side til dens motiver.

Det er i 1840erne, at man begynder at skrive slesvig-holstensk politisk lyrik. Det er det tidsrum, hvor man i den tysksprogede befolkning også opfører med at tale om Hertugdømmerne, men siger Slesvig-Holsten og finder på at skrive Slesvighol-

sten, som Uwe Jens Lornesen havde gjort det i sin opsigtvækkende brochure *Über die Verfassungsreform in Schleswigholstein* fra 1830. På samme tidspunkt ophører man med at kalde monarken kongen, som man har gjort det i flere århundreder, men kalder ham nu »konge-hertugen« for at gøre opmærksom på helstatens statsretslige konstruktion. Det er på denne tid, hvor sangforeninger, sangerfester og fællessangen bliver den vigtigste form for politisk meningsdannelse og meningsudtryk i det nye borgerlige samfund.²⁷ Det mest berømte og indflydelsesrige politiske digt bliver derfor *Das Schleswig-Holstein Lied*, altså *Schleswig-Holstein meerumschlungen*, som er skrevet og komponeret til sangerfesten i Slesvig i 1844.²⁸ Sangen blev en stor succes, ikke mindst på grund af dens slagkraftige melodi, og den bidrog til at gøre den slesvig-holstenske nationalliberalisme populær i hele Tyskland, da den blev sunget i forbindelse med en meget stor sangerfest i Würzburg i 1845. Slesvig-Holsten-sangen nævner ikke danskerne, men det er klart, at den sigter mod dem. Hvor Asschenfeldts digt taler om »Anmut und Sitte, Holstentreu' und Glaube«, taler sangen om »deutsche Sitte«, og den taler ikke blot om slesvig-holstenernes høje tyske moral, men om at de værner om den, da den åbenbart er truet: »Schleswig-Holstein meerumschlungen, / deutscher Sitte hohe Wacht.« Denne stridbare holdning ligger også bagved sangens slagkraftige omkvæd: »Schleswig-Holstein stammverwandt, / wanke nicht, mein Vaterland.«

Den slesvig-holstenske forfatter, som er stærkest præget af den slesvig-holstenske nationallibérale bevægelse, er Theodor Storm. Han er født i 1817, han hører derfor til den nye generation af politisk bevidste borgerlige intellektuelle, som udfolder sig kraftigt i 1848. Storm er opvokset i Husum, den by, hvor hele borgerskabet var præget af den tyske kultur, hvor man talte tysk, og hvor man derfor virkelig kunne opfatte den danske nationalliberalisme og dens politiske program »Danmark til Ejderen« som en trussel. Og Storm blev student i Kiel, hvor han læste slesvig-holstensk retshistorie hos Nicolaus Falck og derved fik en fornemmelse for historien og dens betydning for udformningen af det moderne liv. Alt dette gjorde ham til en politiske engageret digter, som begyndte netop omkring 1848.²⁹

Et godt eksempel på hans politiske lyrik er dig-

tet *Ostern*. Af et brev fra Storm til hans kone ved vi, at de første tre strofer blev skrevet allerede i 1846 og at de skulle blive et politisk digt, skønt disse tre strofer giver et rent naturbillede:³⁰

Ostern

Es war daheim auf unserm Meeresdeich;
Ich ließ den Blick am Horizonte gleiten,
Zu mir herüber scholl verheißungsreich
Mit vollem Klang das Osterglockenläuten.

- 5 Wie brennend Silber funkelte das Meer,
Die Inseln schwammen auf dem hohen Spiegel,
Die Möwen schossen blendend hin und her,
Eintauchend in die Flut die weißen Flügel.

- Im tiefen Kooge bis zum Deichesrand
10 War sammetgrün die Wiese aufgegangen;
Der Frühling zog prophetisch über Land,
Die Lerchen jauchzten und die Knospen
sprangen. –

Det er et rent naturbillede, men den politiske mening eller spiren til en politiske mening ligger i forårs-motivet. I den politiske digtning i Tyskland i perioden mellem restaurationstiden efter Napoleonskrigene og revolutionen i 1848 vrirler det med forårs-motiver, i modsætning til vinterfrost eller kirkegårdstilhed. Stroferne kan altså opfattes politisk, skønt de kun taler om foråret, men foråret lyder som en politisk forjættelse, og påseklokken ringer genopstandelsen af det politiske liv ind.

Storm nåede at færdigskrive digtet i april 1848, nogle dage efter påske, på et tidspunkt, hvor man i Husum havde fået efterretning om det såkaldte påskeslag ved Slesvig. Dette var de slesvig-holstenske frivilliges og tyske hjælpetroppers første militære sejr over danskerne, og dette kunne Storm naturligt opfatte som en forjættelse. Nu kunne han skrive videre på digtet og tilføjede så yderligere to strofer; her skifter verbernes tidsform fra fortid til nutid, og de skildrer forårets foryngende virkning i samme stil som Goethe i *Faust* skildrer jordånden:

- Entfesselt ist die urgewalt'ge Kraft,
Die Erde quillt, die jungen Säfte tropfen,
15 Und alles treibt, und alles webt und schaffte,
Des Lebens vollste Pulse hör' ich klopfen.

Der Flut entsteigt der frische Meeresduft,
Vom Himmel strömt die goldne Sonnenfülle;
Der Frühlingswind geht klingend durch die
Luft

20 Und sprengt im Flug des Schlummers letzte
Hülle.

Så kommer der yderlige tre strofer, hvoraf den første vender blikket fremad mod sommeren:

O wehe fort, bis jede Knospe bricht,
Daß endlich uns ein ganzer Sommer werde;
Entfalte dich, du gottgebornes Licht,
Und wanke nicht, du feste Heimaterde! –

Det sidste vers passer dårligt til billedet af marsk-landskabet og dets diger, fordi den slesvigske vestkyst er jo ikke særlig udsat for jordskælv. Men Storms vers hentyder til Slesvig-Holsten-sangens omkvæd: »wanke nicht, mein Vaterland«, og denne allusion kan Storms digt simpelthen ikke undvære, fordi det er det første sted i hele digtet, som gør det politiske budskab entydigt og forbinder det med den slesvig-holstenske bevægelse. Først her bliver dette politiske digt til et slesvig-holstensk digt.

Og så tilføjer Storm endnu to strofer, hvor blikket vendes tilbage til vinteren med dens storme og floder, som pisker digekammen.

25 Hier stand ich oft, wenn in Novembernacht
Aufgor das Meer zu gischtbestäubten Hügeln,
Wenn in den Lüften war der Sturm erwacht,
Die Deiche peitschend mit den Geierflügeln.

Und jauchzend ließ ich an der festen Wehr
30 Den Wellenschlag die grimmen Zähne reiben;
Denn machtlos, zischend schoß zurück das
Meer –
Das Land ist unser, unser soll es bleiben!

Det passer i og for sig godt ind i landskabsbilledet, men det er ikke nødvendigt i forbindelse med forårsbilledet. Disse strofers eneste opgave er at muliggøre digtets slutpointe: »Das Land ist unser, unser soll es bleiben«, dvs. at introducere fjenden i billedet. Kun i forbindelse med v. 24 bliver der politiske budskab klart: strofen vender sig mod fjenden i borgerkrigen, men fremstiller ham samtidigt

som en, der kommer udefra (og mod hvem krigen derfor er legitim).

Storm troede, at hans digt kunne trykkes i *Schleswig-Holsteinische Zeitung*, den provisoriske regerings politiske avis, som vennen Theodor Mommsen redigerede i Rendsborg. Men Mommsen syntes, at digtet savnede slagkraft; han foretrak åbenbart en lyrik i samme stil som Slesvig-Holsten-sangen. Det havde han måske ret i, fordi sangen er mindre poetisk, men har mere slagkraft, bl.a. gennem omkvædet. Storm på sin side ville skabe et politisk digt med lyriske og poetiske midler, men det lod sig kun gøre på bekostning af dets poetiske enhed.

Den politiske slesvig-holstenske digtning havde hos Storm som hos andre forfattere kun et kortvarigt liv. Den forsvandt med oprørets sammenbrud, den blussede op påny i 1864, men den havde ingen fremtid i den prøjsiske provins Slesvig-Holsten. En varig succes fik Storm imidlertid, fordi hans digtning fandt frem til motiver, gennem hvilke hans digte og noveller fik et slesvig-holstensk særpræg. Kielerfjorden i Tilemann Müllers digt er et poetisk landskab, som helt igennem er præget af den litterære tradition, som går tilbage til renæssancen og antikken, mens marsklandskabet i Storms digt ikke er overgroet af litterære traditioner, men har et realistisk anstrøg, bl.a. fordi det er skildret fra en bestemt synsvinkel. Det var derfor *denne* slesvig-holstenisme, som havde en fremtid i litteraturen.

Den er særlig godt repræsenteret ved Klaus Groth, som var to år yngre end Storm, og som var opvokset i Ditmarsken som søn af en møller, altså i småborgerlige kår. Hans digtsamling *Quickborn*,³¹ som udkom i 1852, var en kæmpesucces, ikke bare i Hertugdømmerne og Nordtyskland, men over hele Tyskland. Denne kendsgerning kan delvis forklares med, at Slesvig-Holsten i den periode indtog en fremtrædende plads i alle tyskeres bevidsthed, og at mange af dem havde dårlig samvittighed overfor slesvig-holstenerne, som man ikke havde kunnet støtte hverken overfor danskerne eller overfor de tyske og de europæiske stormagter.

At Groths digtsamling var noget slesvig-holstensk var umiskendelig, fordi den var skrevet på plattysk. Den var banebrydende ved at genindføre det plattyske sprog i litteraturen. Groth var inspireret af Robert Burns' skotske digte, og indenfor

den tyske litteratur støttede han sig til Johan Peter Hebels alemanniske digte fra 1804. Blicher nævner Groth derimod ikke; jeg kender i hvert fald ikke et eneste sted i Groths breve, hvor han nævner den jyske digter, hverken i forbindelse med *Quickborn* eller i forbindelse med de senere plattyske fortællinger.

Med det plattyske sprog fandt Groth frem til et nyt, ikke slidt poetisk sprog, og dette virkede forfriskende også for dem, som ikke havde plattysk som talesprog. Men sprogformen i Groths digte er forbundet med den samme realisme, som man finder i Storms højtyske digte. Hvis man f. eks. betragter digtet *Verlarn* (*Tabt*), finder man et meget præcis perspektiv i en ung piges indre monolog. Hun tjener på en bondegård, og med hver strofe bliver perspektivet mere og mere præcist, fordi det får både en historisk og en social dimension. Det bliver nemlig klart, at en af gårdejerens sønner er faldet i krigen, at han og pigen har elsket hinanden, og at pigen er nødt til at skjule sin sorg og deres elskov, fordi han var bondesønnen, mens hun kun er tjenestepigen og derfor tilhører et andet lag i bondesamfundet. Så er der kun håbet tilbage, at de forenes i døden.

*Verlarn*³²

Sin Moder geiht un jammert,
Sin Vater wischt de Tran'n,
Ik melk de Köh und feg de Stuv,
Mi lat se stan un gan.

5 De Nawers kamt to trösten
Un snackt en hartli Wort,
Un wenn se tröst und wenn se weent,
Slik ik mi truri fort.

Des Abends in'e Kamer,
10 Bi depe düstre Nach,
Denn ween ik all de Laken natt,
Bet an den hellen Dag.

Se hebbt je noch en annern,
Se hebbt je noch ein Sœn:
15 Ik heff je nix as bittre Tran'n
Un mutt se heemli ween'n.

Un kamt sin Kameraden
Un seegt, wa brav he weer,
So mut ik rut allen na'n Hof
20 Un legg mi an'e Eer.

Mi dünt, ik hör dat Scheten
Un wa de Kugeln fallt,
Mi dünt, ik hör, he röppt, he röppt:
Min Anna, kumm man bald!

Krigen, som bondesønnen er faldet i, er treårskrigen; det var helt klart for Groths samtidige publikum. Men krigen interesserer Groth ikke som politisk kamp eller kendsgerning, men som trussel mod livet. Han kan derfor undvære fjenderne; digtet nævner dem ikke engang. Et andet digt i den samme samling skildrer træfningen ved Hoptrup i 1849, som Groths yndlingsbror, Johann, har deltaget i.³³ Her nævner Groth heller ikke danskerne

Fig. 3. »Verlarn«. Træsnit efter en tegning af Otto Specker (1807-1817) i den første illustrerede udgave af *Quickborn*, Hamburg 1856, s.373. Privateje.

Fig. 4. Alex Eckener (1870-1944): *Hauke Haien med sin skimmel på diget under stormfloden*, 1938-39. Fra mappe med raderinger til *Der Schimmelreiter* 1939, bogudgave 1970. Museumsberg Flensburg.

eller de danske tropper; de bliver opslugt af et anonymt »de« (på plattysk »se«, som forældrene i det citerede digt). Digtsamlingen er derfor slesvig-holstensk, men ikke i politisk forstand.

I de fleste digte i samlingen *Quickborn* henter Groth motiverne fra sin egen barndom og dens begrænsede verden. Groths hjemstavn Ditmarsken skildres realistisk, men med et forklarende skær af nostalgi over det hele. Det var ved denne »realisme med modifikationer«, at Slesvig-Holsten gennem Groths og Storms værker vandt indpas i den tyske litteratur. Det havde man sans og brug for i det 19. århundredes anden halvdel. Denne udvikling nåede et højdepunkt i Storms sidste novelle *Der Schimmelreiter* (Skimmelrytteren) fra 1888, som foregår i marskegnen nord for Husum og handler om digebygning, stormflod og digebrud. Gennem en klog blanding af forskellige perspektiver kastes et sagnagtigt skær over hovedpersonen Hauke

Haien, skimmelrytteren, skønt fortællingen er realistisk. Selve kernen i fortællingen stammer ikke fra den slesvigske vestkyst og går heller ikke tilbage til noget nordfrisisk sagn, men til en fortælling fra egnen omkring Weichselmundingen; 1838 blev den publiceret i et tidsskrift i Danzig, og Storm fik kendskab til fortællingen, da den lidt senere blev genoptrykt i Hamborg. Storm nåede at omplante handlingen og hovedpersonen til sit hjemstavn på en yderst overbevisende måde. Sagnet om skimmelrytteren blev snart opfattet, som om det var af nordfrisisk oprindelse, Storms novelle blev berømt som den klassiske fremstilling af den slesvigske vestkyst i det 19. århundredes litteratur, og i 1959 blev et inddiget areal opkaldt efter novellens hovedperson: »Hauke-Haien-Koog«. Det er nok det mest fremragende vidnesbyrd om litteraturens bidrag til den nordfrisiske og den slesvig-holstenske identitetshistorie.

Noter

1. Jf. Dieter Lohmeier: Kopenhagen als deutsches Kulturzentrum des 18. Jahrhunderts, i: *Festschrift für Erich Trunz zum 90. Geburtstag*, udg. ved Dietrich Jöns og Dieter Lohmeier, Neumünster 1998, s. 167-198.

2. Der findes endnu ingen samlet fremstilling af de literære forhold i Hertugdømmerne i den her omtalte periode, men Horst Joachim Frank forbereder en fortsættelse af sine to bind, som behandler perioden op til 1800: *Literatur in Schleswig-Holstein 1: Von den Anfängen bis 1700*, Neumünster 1995; *II. 18. Jahrhundert*, sstds. 1998.

3. Jf. Christian Tilitzki's artikel om ham i: *Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck*, bd. 6, Neumünster 1987, s. 146-148.

4. Jf. subskribentlisten i bd. 4 (1826). Langt de fleste boede i Hertugdømmerne, både i byerne og på landet. Mens der var 17 subskribenter i Hamborg, 35 i Rostock og 64 i Wismar, fandtes der kun 25 i København uden for kongehuset, de fleste dog med tilknytning til hoffet. Andre steder uden for Hertugdømmerne nævnes faktisk ikke.

5. I alle tyske citater er retskrivningen blevet moderniseret.

6. *Eidora* 3 (1825), s. 347.

7. *Eidora* 3 (1825), s. 116-119. – Indholdfortegnelsen oplyser at forfatteren er »D. W. v. Levetzow«, altså told- og konsumtionskassereren Diedrich Wilhelm v. Levetzow (1786-1849), forfatterinden Cornelia v. Levetzows far. Jf. Thomas Hansen Erslew: *Almindeligt Forfatter-Lexicon ... fra 1814 til 1840*, 3 bd., Kbh. 1843-1853, bd. 2, s. 131.

8. *Den saarfrie Ridder*, *Eidora* 1 (1823), s. 33, *Aftensang*, s. 159, *Nordskjalden*, s. 385 (alle tre med oversættelse af Gardthausen); *Hwidtfeldt* 2 (1824), s. 135, *Vaarsang*, s. 149, *Til Friedrich Baron de la Motte Fouqué*, s. 158; *Absolonssang* 3 (1825), s. 135; *Cantate* [i anledning af stormfloden på den slesvigske vestkyst i 1825] 4 (1826), s. 5.

9. *Proben, aus einer Uebersetzung des Ingemannschen Trauerspiels: Tasso's Befreiung*, von Gardthausen, *Eidora* 3 (1825), s. 328-346. – I en note oplyser Gardthausen, at tragedien foreligger i en komplet oversættelse, som forfatteren har gennemset og godkendt og som skal trykkes, »wenn die hier daraus gegebene Proben Beifall erhalten, und sich ein Verleger finden sollte, der nicht bloß Kinderschriften druckt, und Kunstwerke der Art zu würdigen weiß« (s. 381).

10. *Die Sphinx. Ein Abenteuer, in Callot-Hoffmannscher Manier. Nach dem Dänischen des B. S. Ingemann*, von H. Gardthausen, *Eidora* 4 (1826), s. 61-115.

11. *Folkesang*, *Eidora* 2 (1824), s. 137 (med fri overstættelse af G. E. Klausen), *Stjernemidnatten*, s. 360; *Evighedsblomsten* 3 (1825), s. 278, *Kjærlighed*, s. 287, *Den Doende*, s. 296.

12. *Mit Fødeland*, *Eidora* 3 (1825), s. 116, *Don Pedro. Romance*, s. 198; *Den første Sne* 4 (1826), s. 37.

13. *Eidora* 1 (1823), s. 195.

14. *Napoleon Bonaparte. Eine Mythe (Frei nach Grundtvig)* [ved Gardthausen], *Eidora* 1 (1823), s. 415-429; *Der Thau. Nach dem Dänischen von Grundtvig*, 4 (1826), s. 23. – Jf. Jens Lampe: Grundtvig og Gardthausen. Et »brobygningsforsøg« i 1820'erne, i: *Sønderjysk månedsskrift* 33 (1957), s. 12-16.

15. *Im Stammbuch einer Lübeckerin*, *Eidora* 3 (1825), s. 121.

16. *An Frau Friederike Brun, geborene Münter, in Kopenhagen*, *Eidora* 3 (1825), s. 166-178.

17. Jf. Christian Tilitzki: Zwei Briefe Hans Gardthausens an Adolph Wilhelm Schack von Staffeldt, i: *Jahrbuch der Heimatgemeinschaft Angeln* 49 (1985), s. 114-118.

18. *Gedichte, v. S. S.*, *Eidora* 1 (1823), s. 229-260. Jf. *Schack Staffeldts Samlede Digte*. Udg. af F. L. Liebenberg, bd. 2, Kbh. 1843, s. 463 (samt note s. 646), s. 485 (samt note s. 653), s. 497 og s. 506-524 (samt noterne s. 654).

19. *Der Bergstrom. Aus dem Dänischen des Herrn Kammerherrn von Schack-Staffeldt*, *Eidora* 1 (1823), s. 55, *Das Göttliche. Sonett. Aus dem Dänischen des Herrn Kammerherrn von Schack-Staffeldt*, s. 206 [begge ved Gardthausen]; *Camoens. Nach dem Dänischen des Herrn Kammerherrn Schack von Staffeldt*, 2 (1824), s. 67-87 [ved Gardthausen]; *An den Frühling. Nach dem Dänischen des Herrn Kammerherrn Schack von Staffeldt*, 3 (1825), s. 276 [ved »Agathe S...«], *Der Sterbende. Nach dem Dänischen des Herrn Kammerherrn von Schack-Staffeldt von Agathe S...*, s. 294; *Die Rosen. Eine Legende. Nach dem Dänischen des Herrn Kammerherrn Schack von Staffeldt*, s. 15 [ved »Agathe von S...«]

20. *Eidora* 4 (1826), s. 129, med trykfejlene »mittlem« (v. 2) og »höchster« (v. 5).

21. *Eidora* 1 (1823), s. 159.

22. *Eidora* 1 (1823), s. 60-62, senere optaget i Tilemann Müller: *Poetischen Blüthen und Blumen, der Liebe und Freundschaft geweiht*, Schleswig 1829, s. 58-60. – Jf. Thomas Otto Achelis: Tilemann Müller, i: *Jahrbuch der Heimatgemeinschaft Angeln* 1955, s. 54-65.

23. Gardthausen til Staffeldt, 14. 1. 1817, Tilitzki (jf. note 17); s. 117.

24. *Eidora* 1 (1823), s. 234 og 3.

25. Karl Baldamus: *Huldigung. Dem Könige und der Königin von Dänemark*, *Eidora* 3 (1825), s. 100.

26. *Eidora* 4 (1826), s. 121.

27. Jf. Henning Unverhau: *Gesang, Feste und Politik. Deutsche Liedertafeln, Sängerbunde, Volksfeste und Festmähler und ihre Bedeutung für das Entstehen eines nationalen und politischen Bewußtseins in Schleswig-Holstein 1840-1848*, Frankfurt a. M. 2000.

28. Jf. sstds., s. 184-185. – *150 Jahre Schleswig-Holstein-Lied*.

Schleswig-Holsteins Lied und Farben im Wandel der Zeiten, Schleswig 1995.

29. Jf. Frithjof Löding: *Theodor Storm und Klaus Groth in ihrem Verhältnis zur schleswig-holsteinischen Frage*, Neumünster 1985 (= Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, 84). – Dieter Lohmeier: Theodor Storm und die Politik, i: *Theodor Storm und das 19. Jahrhundert*, (Udg. Brian Coghlan og Karl Ernst Laage), Berlin 1989, s. 26-40. – samme: Kampen om Slesvig mellem 1848 og 1864 set med slesvig-holstenske og præjsiske øjne: Theodor Storm og Theodor Fontane, i: *Tysk. Et sprog – Fire stater – Fire kulturer?*, (Udg. Sven-Aage Jørgensen) Kbh./München 1989 (= Text & Kontext Sonderreihe, 27), s. 125-143.

30. Theodor Storm: *Sämtliche Werke*, udg. ved Karl Ernst Laage og Dieter Lohmeier, Frankfurt a. M. 1987-1988, bd. I, s. 56-57, med kommentar s. 818-821.

31. »Quickborn« (som findes som stednavn i Holsten og i Ditmarsken) betyder en livlig sprudlende kilde, men alluderer også til forestillingen af vederkvælgelse.

32. Klaus Groth: *Quickborn*. Ny udgave ved Ulf Bichel, Heide 1998, s. 361-362. (Hans mor går og jamrer, hans far tørrer tårerne bort, jeg malker køerne og fejer stuen, de lader mig gå og være. / Naboerne kommer for at trøste og siger et hjertens ord, og når de trøster og når de græder, lister jeg bedrøvet bort. / Om aftenen i mit kammer, til sent i den mørke nat, vædes mine lagner af tårer og jeg græder indtil den lyse dag. / De har jo stadig en anden, de har jo en søn til; jeg har jo ikke andet end bitre tårer og må græde dem hemmeligt. / Og når hans kammerater kommer og siger, hvor tapper han var, da må jeg flygte alene ud i gården og kaster mig ned på jorden. / Mig synes, jeg hører skydningen og kuglerne falde, mig synes, han råber og råber: Min Anna, kom dog snart!)

33. *Die Welt*, sstds. s. 223-226.

Resümee

Bis die deutschsprachige Literatur in den Herzogtümern schleswig-holsteinisch wurde, verging viel Zeit, denn seit das Plattdeutsche nach der Reformation seinen Status als Schriftsprache verloren hatte, entwickelte sie sich wie die übrige hochdeutsche Literatur im protestantischen Norddeutschland – ohne regionale Eigenart und bis in die Zeit um 1800 auch ohne Berührung mit der gleichzeitigen dänischen Literatur. Repräsentativ für die Vorstellungswelt des dänischen Gesamtstaats und für erste Versuche eines Brückenschlags auch zur dänischen Literatur ist der Almanach *Eidora*, den Hans Gardthausen in Kappeln für die

Jahre 1823-1826 veröffentlichte, u. a. mit dänischen Gedichten von B. S. Ingemann und Schack Staffeldt. Die Haltung aller hier gedruckten Texte ist unpolitisch, königstreu und fromm. Tilemann Müllers Gedicht auf den Marienhain im Düsternbrooker Gehölz stellt die Landschaft an der Kieler Förde trotz der genauen Lokalisierung nach den Mustern der klassischen Idylle dar, noch ganz ohne Eigenart und ohne die Zentralperspektive eines lyrischen Ich. Die Verbindung von politischer Zugehörigkeit zu Dänemark und kultureller Zugehörigkeit zu Deutschland wird in den Texten dieses Almanachs noch nicht als Problem empfunden.

Schleswig-holsteinisch wurde die Literatur erst, als man im deutschsprachigen Teil der Herzogtümer in den 1840er Jahren mehr und mehr die politische Loyalität Dänemark gegenüber aufkündigte, bis es 1848 zum Bürgerkrieg, zur schleswig-holsteinischen Erhebung kam. Repräsentativ dafür sind das *Schleswig-Holstein-Lied* (1844) und Theodor Storms Gedicht *Ostern* (1848). Dieses politische Schleswig-Holsteinertum lebte 1864 kurz wieder auf, hatte jedoch in der preußischen Provinz Schleswig-Holstein nach 1867 ebensowenig eine Zukunft wie zuvor im wiederhergestellten Gesamtstaat. Zukunftsträchtig war dagegen, daß sich die Literatur im Zeichen des Realismus in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts einen Fundus literarisch noch nicht abgenutzter regionaler Motive erschloß wie die Marschlandschaft, die Storm im Gedicht *Ostern* ebenso thematisiert wie in seinen Novellen, bis hin zur wirkungsmächtigsten Gestaltung im *Schimmelreiter* (1888). Besonders repräsentativ für diesen Regionalismus ist die Gedichtsammlung *Quickborn* (1852), mit der Klaus Groth seinen größten Erfolg hatte, denn sie nimmt nicht allein ihre Motive aus dem ländlichen und kleinstädtischen Dithmarschen, sondern erobert auch dem Plattdeutschen den Rang einer Literatursprache zurück. Als Beispiel dient sein Gedicht *Verlorn*, die Klage einer jungen Frau um den Geliebten. Daß er im Bürgerkrieg 1848-1851 gefallen ist und sie auf dem Hof seiner Eltern nur Dienstmädchen ist und deshalb nun ihre Trauer ebenso verbergen muß wie beide zuvor ihre Liebe, gibt der Zentralperspektive dieses Rollengedichts eine historische und eine soziale Dimension.